

AV

28 Îlon 2019

MAFÊ HERIKÎNA AVÊ: VEKIRINEK

Cîhan ji her demê germtir e û ji her demê zûtir germ dibe. Cîhan ji her demê qirêjtir e û ji her demê zûtir qirêj dibe. Bi çavkaniyên sînorkirî, em hewl didin bê sînor mezin bibin. Bi vebigerên sînorkirî, em hewl didin bê sînor qirêj bikin. Me sînor vekirin, em ber bi tunebûnê ve diçin.

"Qitayê heftem di hundirê me de ye, di xwîna me de ye, di mêjiyê me de ye. Di hundirê sistemekê xerab û neheq de em hewl didin sistemê bi xwe biguherînin. Û em qet ne hişyar in ku em ê çî bikin."

Axaftina vekirinê wek îtîrafekê dest pê dike: em nizanin. Em nizanin em ê çî bikin lê em qebûl dikin nezanîna wek niqteya destpêkê. Em nizanin gelo mirovahî dê tune bibe yan na lê em pê bawer in ku mafên mirov, mafên heywanan, mafên xwezayê dê tune bibin. Vekirin dibêje ev têkoşîn bi me bi xwe ye — dijminê li derve gerîn hêsan e, lê em ew dijmin bi xwe ne.

Civîna gel a yekem a bernameya Sindirimê ji bo avê ye, ji bo mafê herikîna avê ye. Sê salan e ramanên ku di civînan girtî yên bernameya Solunumê de berhev bûne niha tîna qada gel — di çarçoveya bînalê de lê ji bînalê ve diherikin. Di formata maratona de: lêkolîner, çalakvan, hunermend, mizîkvan dê li dû hev derkevin sehneyê, her pêşkêşkirin dê nêzîkî bîst xulekan be, di navberê de dê guhertina sehneyê hebe.

DEWREYA QURNETÎ: ÎMTÎHANA STENBOLÊ BI AVÊ

Pêşkêşkirina yekem çîroka avê ya Stenbolê vedibêje — û ev çîrok dewreyek qurnetî ye. Dewreya xwezayî ya avê sade ye: vebûna ji rûyê erdê, ewr, baran, hatin gel ax. Lê li Stenbolê ax li ku derê ye? Her cî beton û asphalt e. Baran nikare bigihê axê, nikare biherike, dewre disekine. Çima her cî beton e? Ji ber ku koç heye. Çima koç heye? Ji ber ku veberhênerî li vir e. Çima veberhênerî li vir e? Ji ber ku qezençdar e. Heta ku ji çikandeqê av biherike, mirov dê berdewam biherike.

Lêkolîner jîmaran rêz dike û her jîmar birînekê ye: nifûs ji 15 mîlyonan zêdetir, vexwarina avê ya rojane 2,73 mîlyon metreyê kûb — ev cinawirê avê ye bi mezin. Windakirina toreyê ji sedî bîst û sê û nîv — ji her çar piyaleyên avê yek, ji bendê derdikeve û nikare bigihê malan, ji qul û perçanan ber bi axê dakeve û winda dibe. Ji 170 robaran zêdetir di nav qenalên betonê de hatine girtin. Barana salane ji navîna Tirkiyê bilindtir e — ev ne bajareke feqîr a avê, bajareke feqîr a rêveberiya avê ye. Gola Terkos ji 1880an ve Stenbolê dixwe lê niha bi tehlûka rûniştina xwêya behrê re rû bi rû ye. Wek çare ji 180 kilometreyan dûr, ji Melenê Mezin av tê — projeya çareserkirina tîbûna mega-bajarekî bi avê coğrafyayek din.

"Bajar, ber bi her cihê ku av lê heye dirêj dibe. Ya ku destê xwe lê dixwe ziwa dike. Paşê bo dûrtir dirêj dibe."

SKAMANGANA BÊDENG BÛ: BÎRA ÇANDÎ YA BEHRA REŞ

Dengê duyem ji Behra Reş tê û vegotin bi nesneyek dest pê dike: skamangana. Amrazek 4-hezar-salî — ku bi destikên avê yên biçûk ên ku ji doliyan diherikin dixebite, bi dengê zilê heywanên çolê ji erdên çandiniyê dûr dixwe. Bav û kalên me ne fikirîna kuştina heywanan; bi gihandina avê, dara kestaneyê û hişê re çareyek hilberandine.

Lê skamangana sekinîn. Ji ber ku destikên avê yên ku wan dixwarin êdî tune ne. Heta paşmayên destikên ku ji doliyan diketin robaran, mayendeyên wan jî nemane. Wek av di axê de digere wek xwîn di bedenê mirov de digere — dema te

ya jor birî, te damarê hemû jiyana ku li hember doliyê diherikî birî. Çalakvan vê çîrokê wek "hatin" vedibêje — bi dilxwaz, dudilî, bi derewên enerjîyê, çend şirket hatin. Çiyayan bi dînamîte teqandin, peravan bi keviran tijî kirin, robaran kelepçe kirin. Santralên hîdroelektrîkê — HES — ava robaran di nav lûleyan girtin û berdan. Bi derewa "em piçek li jêr dîsa berdidin." Masîyên elabaltîqên xal-sor dest pê kirin tune dibin; bi ziwakirina avê re çand jî diziwa.

Vegotin diveguherîne çîrokek pîr: Çinka, di Lazikiyê de perîya avê. Roja Padîşahê Perîyan keça xwe serê xwe derxistibû û pirçên xwe lê dixebitî, ba serê wê gerand, dirîya tirîyê wê girt, Çinka dirîyê pîroz kir û got "newî tu nemîne." Çîrok di nivê re tê birîn: "Her tişt nivê. Robar niv, film niv." Wek skamanganan, çîrok jî bi avê re nikare biherike êdî.

"Xwezî Çinka hemû Behra Reş pîroz bikira. Newîya we qet derneket, kes nayê — wisa."

EVÎNA TOKSÎK: JI HUNDIRÊ QITAYÊ HEFTEM

Dengê sêyem zanistî ye lê zimanê wê helbestî ye — di zanîngehekê de mijara ji vê re vedibêje, deryazanek e, hertim bi qabîkek nimûneya biçûk diçe dersên xwe. Çîroka mîkroplastîkê vedibêje: di hilberîna plastîkê de ji 900 madeyên kîmyewî zêdetir tîk bikar anîn, 148 ji wan kuştar in. Ger xalîçeyên me neşewitin, ger çenteyên me hişk bin, ger şûşeyên PETê yên me bigihjin, sedema vê yekê ev kîmyewî ne. "Em bi plastîk re evînekê toksîk dijîn" dibêje. "An tu yê min î, an axa reş î — plastîk wisa li me dibêje."

Behra Spî çorbeyek mîkroplastîk e. Behra Spîya Rojhilatê — tam ava van deveran — di nexşeya cîhanê de ji herêmên herî sor in. Li Bayê Îskenderûnê, li Mêrsînê rojê 31 kîloyên plastîk dikevin peravan, sed qatên wê di binê deryayê de tîk veşartin. Di qabîkê nimûneyê biçûk a 200 mîlîlitreyî de pênc mîlyar perçeyên mîkroplastîk. Pênc mîlyar — bi jimartinê hatî hesibandin, bi rêjebûnê hatî pejirandin. Plankton dixwin, masî dixwin, fok dixwin, çûk dixwin, em dixwin. Heta ava ji makîneyên cilan derdikeve jî tijî fiberên plastîkî ye.

"Em kasetê dîsa vegeirînin destpêkê. Me plastîk avêt. Plastîk dîsa vegeirîya me. Hat kar, guherî, veguherî. Di nav xwêyê de, di mîdyeyê de, di îstrîdyê de, di masî de, di her tiştî de."

DI NAVBERA DU DERYAYAN DE: MALZEME, SÎNOR, MEŞÎN

Dengê çaremîn yê endezyar-hunermendekê ye — bi nêrîna analîtîk a ku formasyona endezyariyê dide, bi mesafa çavdêr a ku hunera dîtbar dide, Stenbolê ji ser herikînên malzemeyê dixwîne: kanên kevirî, hilanîna avahisaziyê, beton. Kanên kevirî yên li paş Mahaleya Gaziyê her ku diçe firehtir dibin. Beden lîgnîit ên kevin bi hilanîna hatine tijî kirin, li ser balafirgeha sêyem hatiye çêkirin — zemînê "katastrofîk" a ku hemû çopa bajêr lê hatî kombûyî. Bosphorus City: site girtî ya li ser çopxaneya kevin a Halkaliyê hatî sazîkirin, kanaleke sunî ku bi avê ji Gola Küçük Çekmecê bê destûr tê kişandin. Halê herî tazî yê grotesk.

Lê endezyar-hunermend ne tenê teşhîs dike, rêbazek jî pêşniyaz dike: meşîn. Çalakiya meşînê yek ji livînên herî bingeîn ên dîroka mirovahiyê ye — ji meşînên Gandhî bo serhildana 68a Parîsê, ji kolektîfa stalker bo Riya Lîkyayê. Pêşniyaz dike ku rêya Kanal Stenbolê veguherîne rîya meşînê: bila mirov çî tişt heye, baş an xirab, bi bedenê xwe tecrubeyê bikin. Nîqaşa bendên ewlehiyê jî dikeve vê çarçoveyê: bendên GAPê, dîwarê DYA-Mêksîkayê, Îsraîl-Filistîn, sînorê Tirkiye-Sûrî — av tê veguhertin amûra ewlehiyê, nesneya mîlîtarîzmê.

"Bi bendên ewlehiyê dîwarê sînor ji avê tê avakirin? Ev bend ewlehiya kê pêk tînin? Ma av ji hemû çarçoveyên xwe yên jiyânî tê veqetandin û dibe amûra mîlîtarîzmê?"

DENGÊ AVÊ: GIRTINEK

Di tev maratônê de du performans jî sehneyê digirin — komek rîtualek avê pêk tînin, bedenên xwe û dengên xwe bi avê re tînin gel hev; mizîkvanek pêvîna riyên nebatan bi avê re veguherîne sîgnalên elektrîkî, ji wir bo dengê. Ev di transkrîpta nivîskî de xuya nabin lê ruhê bernameyê pêk tînin: av ne tenê nesneyek e ku tê analîz kirin, hebûnek e ku divê were tecrubeyê kirin, were bihistin, were destdayîn. Dîsekinîna lêkolîn û performansê li tenîsta hev rêbaza birbuçukê ye: zanyarî ne tenê ji daneyê tê, ji bedenê jî tê.

Di girtinê de dengê ciwan bilind dibe, bi Îngilîzî: "Belkî dê ji min bipirsin tu, mirovên ku te di sala 2018an de nas dikir. Belkî dê bipirsin çima we tu tişt nekir." Bêdengiya li ser salonê dakeve wek bersivekê. Hefteya pêş li me hevdîtina benzînê heye — aboriya neftê, qeyrana iqlîmê, çalakîyên muzeyan. Maratona gel a Sindirîmê dest pê kiriye, av wek nesneya yekem hem ya herî berbiçav hem ya herî siyasî daye nasîn: her robarê ku mafê herikîna wê hatî desteser kirin, her riya avê ku di kanaleke betonê de hatî girtin, her deryaya bi mîkroplastîk hatî tijî kirin, her benda ku tê veguhertin amûra mîlîtarîzmê — hemû rûyên cuda yên heman sîstemê ne. Mafê herikîna avê di rastiyê de mafê herikîna jiyane ye.